

**Ks. Mieczysław Polak**

Poznań

## **PASTORALNA POSŁUGA KOŚCIOŁA W SZKOLE**

### **INSPIRACJE DLA POLSKIEGO DUSZPASTERSTWA**

Toczące się w życiu społecznym i politycznym dyskusje wokół polskiej szkoły nie mogą pozostać obojętne dla Kościoła. Co więcej, Kościół z racji swojej misji wychowawczej zobowiązany jest do zabrania głosu w sprawach kształcenia, a zwłaszcza wychowania. Zagadnienia te wpisują się w całokształt jego pastoralnej działalności, która odbywa się także w szkole. Nie można jej jednak ograniczyć tylko do szkolnej katechezy, która jest wprawdzie pierwszym i właściwym sposobem wypełniania obowiązku wychowawczego przez Kościół (por. DWCH 4), jednak nie wyczerpuje wszystkich możliwości jego duszpasterskiej obecności w tym środowisku. Oprócz działalności katechetycznej w szkołach publicznych szczególne znaczenie duszpasterskie i apostołskie posiada choćby świadectwo życia chrześcijańskich nauczycieli i wychowawców czy posługa kapłanów i świeckich, którzy „głoszą naukę zbawienia” i udzielają odpowiedniej „pomocy duchowej”, stosownie do uwarunkowań i możliwości, jakie stwarza szkoła (por. DWCH 7).

Od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku w Kościele w Niemczech podejmowane są różnego rodzaju działania duszpasterskie w szkole, które określa się jako: „duszpasterstwo uczniów” (*Schülerpastoral*), „duszpasterstwo szkolne” (*Schulseelsorge*) czy „działalność pastoralna w szkole” (*Schulpastoral*). Działalność ta była odpowiedzią na ogólne przemiany społeczno-kulturowe i ich skutki dla szkolnictwa, na osłabienie związków pomiędzy szkołą i parafią czy na obecność w tej samej szkole uczniów pochodzących z różnych parafii. Pastoralne inicjatywy w szkole, podejmowane przy równoczesnej odnowie katechezy parafialnej, miały na celu ochronę nauki religii przed wyizolowaniem jej z doświadczenia

wiary i przeżycia bogactwa jej tradycji. Trudno zaprzeczyć, że wspomniane uwarunkowania, które skłoniły Kościół w Niemczech do podjęcia inicjatywy tzw. „szkolnego duszpasterstwa”, są obecne także w polskim społeczeństwie. Również u nas przemiany społeczne ostatnich lat wywierają mocny wpływ na kształt oraz uwarunkowania szkolnego kształcenia i wychowania. Podobnie zauważa się osłabienie związków między szkołą i parafią, zwłaszcza w miastach, choć i na terenach wiejskich istnieje bardzo wiele parafii, w których nie ma szkoły. Oprócz tego, udział w szkolnej katechezie czy nawet w katechezie parafialnej, nie zakłada automatycznie dobrych relacji dzieci i młodzieży ze wspólnotą parafialną, jak też nie suponuje głębszego zaangażowania w jej życie i działalność.

Przedstawione powyżej argumenty skłaniają do podjęcia refleksji nad tą koncepcją posługi pastoralnej w szkole<sup>1</sup>, jaka została wypracowana przez Kościół w Niemczech. Celem takiej refleksji może być próba uwrażliwienia na potrzebę wykorzystania tych doświadczeń we współczesnych uwarunkowaniach Kościoła w Polsce. Uwzględnienie ich nie musi bynajmniej oznaczać „pójścia tą samą drogą”, ale może mieć na celu krytyczną refleksję nad nimi, podjętą w celu ukazania zarówno niebezpieczeństw jak i możliwości, stojących przed pastoralną posługą Kościoła w polskim środowisku szkolnym.

### PRZYCZYNY PODJĘCIA POSŁUGI PASTORALNEJ W SZKOLE

Przedstawione wyżej ogólnie społeczno-kulturowe i religijne uwarunkowania, które skłoniły do podjęcia inicjatywy szkolnego duszpasterstwa czy pastoralnej posługi w szkole, wymagają niewątpliwie pogłębienia i ukonkretnienia. Kształtują one bowiem także pewien historyczny rozwój tej formy działalności pastoralnej Kościoła w szkole, która początkowo pomyślana była jako tzw. „duszpasterstwo uczniów”. Przyczyny jego podjęcia upatruje się w koncepcjach pedagogiki religijnej, która w latach sześćdziesiątych XX wieku zwracała szczególną uwagę na znaczenie doświadczenia w procesie kształcenia religijnego, jak też uwrażliwiała na konieczność większego uwzględnienia w katechezie egzystencji ludzkiej. Opracowana w tym czasie tzw. „katecheza antropologiczna” (interesuje się ona człowiekiem i jego egzystencją, aplikując treści zdatne do rozwiązywania ludzkich problemów) opowiada się w pierwszym rzędzie za doświadczeniem<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> W niniejszych rozważaniach chodzić będzie bardziej o ukazanie pewnej koncepcji posługi pastoralnej w szkole, niż o ocenę jej realizacji. Dlatego odwołam się tutaj do podstawowych dokumentów Kościoła w Niemczech, przedstawiających tę problematykę. Chodzić będzie o dokumenty: Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland (1971–1975), *Das katechetische Wirken der Kirche* (KWK); Die deutschen Bischöfe. Kommission für Erziehung und Schule, *Schulpastoral – der Dienst der Kirche an den Menschen im Handlungsfeld Schule* (DKM), Bonn 22 I 1996; Die deutschen Bischöfe, *Die bildende Kraft des Religionsunterrichts. Zur Konfessionalität des katholischen Religionsunterrichts* (BKR), Bonn 27 IX 1996; tenże, *Katechese in veränderter Zeit* (KvZ), Bonn 22 VI 2004; tenże, *Der Religionsunterricht vor neuen Herausforderungen* (RvH), Bonn 16 II 2005.

<sup>2</sup> Por. M. Majewski, *Antropologiczna koncepcja katechezy*, Kraków 1995, s. 151.

Szczególną uwagę zwrócono na „codzienne doświadczenia uczniów” (*Alltagserfahrungen*), które w procesie kształcenia poddawane były refleksji. Zauważano przy tym pewien brak religijnych doświadczeń wielu uczniów w rodzinach czy we wspólnotach kościelnych i dlatego organizowano różne szkolne formy duszpasterstwie, które miały na celu wskazanie na religijność i wiarę, jako na jeden z wymiarów codziennej egzystencji ludzkiej. Inicjatywy te, podejmowane poza szkolnymi zajęciami, umożliwiały uczniom przeżycie i doświadczenie religii chrześcijańskiej również poza lekcjami religii, sugerując możliwość pogłębienia owych przeżyć i doświadczeń w różnych organizacjach i wspólnotach kościelnych<sup>3</sup>.

Kolejne powody podjęcia szkolnego duszpasterstwa uczniów wypływały z prowadzonych w tym czasie refleksji nad duszpasterstwem młodzieży. Realizowana na początku lat siedemdziesiątych XX wieku koncepcja duszpasterstwa młodzieży miała stanowić pewną przeciwwagę dla działalności szkolnej. Szkoła jawiła się głównie jako instytucja, która nie dawała młodemu człowiekowi zbyt wiele wolności, która kształtowała go według określonych wzorców. Realizowane w różnych grupach i wspólnotach kościelnych duszpasterstwo młodzieży miało stanowić pewną przestrzeń, w której młody człowiek mógł w większej wolności i bardziej spontanicznie realizować swoje pragnienia, angażować się w działalność charytatywną i wolontariacką, zgodnie ze swoimi potrzebami. Podobne założenia odnosiły się do relacji szkolnej nauki religii do duszpasterstwa młodzieży czy katechezy parafialnej<sup>4</sup>. Zarówno duszpasterstwo młodzieży, prowadzone w kościelnych organizacjach i grupach, jak i katecheza parafialna miały stanowić miejsca doświadczenia wiary, podczas gdy nauka religii przekazywała jej treści. To, czego uczniowie nauczyli się w szkole podczas lekcji religii, powinni doświadczyć w różnych formach duszpasterstwa młodzieży<sup>5</sup>.

Analizując jednak koncepcję tak ukształtowanego duszpasterstwa młodzieży stwierdzono, że oddzielanie go od szkoły, czy wręcz przeciwstawianie go szkolnej aktywności uczniów, nie przynosi zamierzonych rezultatów. Jednym z powodów wyciągnięcia takich wniosków było stwierdzenie faktu, że młody człowiek spędza coraz więcej czasu w szkole, która oprócz nauczania – ukierunkowanego też bardziej na samorealizację ucznia – otwiera przed nim duże możliwości pozalekcyjnego zaangażowania się w różne formy działalności społecznej i kulturalnej, zgodnie z osobistymi zainteresowaniami. Postulowano zatem, aby duszpasterstwo młodzieży było bliskie szkole (*schulnahe Jugendarbeit*) i starało się w jednej duszpasterskiej koncepcji uwzględnić zarówno szkołę jak i kościelne organizacje młodzieżowe oraz parafie<sup>6</sup>.

<sup>3</sup> Por. H. Dam, *Schulseelsorge*, w: *Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, hrsg. von G. Bitter, R. Englert, G. Müller, K.E. Nipkov, München 2002, s. 358, 359.

<sup>4</sup> Por. F. Weidmann, *Schulseelsorge*, w: *Didaktik des Religionsunterrichts*, hrsg. von F. Weidmann, Donauwörth 1997, s. 409.

<sup>5</sup> Por. H. Dam, *Schulseelsorge*, s. 360.

<sup>6</sup> Por. tamże, s. 359. Na temat bliskiego szkole duszpasterstwa młodzieży por. H. Dam, H. Zick-Kuchnike, *Evangelische schulnahe Jugendarbeit. Weil das Leben sich nicht im 45-Minutentakt verhandeln lässt*, Neukirchen-Vluyn 1996.

Duszpasterskie inicjatywy Kościoła w szkole wiązały się dalej z rozumieniem i praktyczną realizacją nauczania religii w niemieckich szkołach. Spowodowane różnymi przyczynami coraz większe rozróżnianie szkolnego nauczania religii i parafialnej katechezy, jak też izolowanie się nauki religii od pastoralnej aktywności Kościoła, domagały się stworzenia „określonego pola zaangażowania dla uczniów, którzy chcieliby rozwijać swoją wiarę i zaangażować się w praktyki religijne, także w środowisku szkolnym”<sup>7</sup>. Główne impulsy do nowego rozumienia duszpasterstwa uczniów przyniosły postanowienia niemieckiego Synodu Plenarnego (1971–1975). W dokumencie poświęconym katechezie synod stara się przewyciężyć wspomniane wcześniej podziały pomiędzy działalnością Kościoła w szkole (zwłaszcza poprzez nauczanie religii) a pozaszkolną działalnością duszpasterską, jak też rozszerzyć zasięg szkolnego duszpasterstwa, obejmując nim również nauczycieli i rodziców.

Duszpasterstwo szkolne, jako praca z uczniami, rodzicami i nauczycielami, jest bardzo bliskie nauczaniu religii, w którym młodzi ludzie z reguły biorą udział. W wielu wypadkach nauczyciel religii jest także zaangażowany w katechezę parafialną. Duszpasterstwo szkolne jako uzupełnienie nauki religii oraz katechetyczna posługa wobec młodzieży będą w szerokiej perspektywie kroczyły wspólną drogą i dopełniały się (KWK 4.3.2).

Jednak uwarunkowania religijne w Niemczech nie stwarzają wielu możliwości takiego zintegrowania wymienionych wyżej form działalności duszpasterskiej Kościoła. To z kolei skłania jeszcze bardziej do podjęcia odpowiednich inicjatyw duszpasterskich w szkole, ponieważ coraz większe „rozchodzenie się” środowiska szkolnego i parafii powoduje, że w wielu wypadkach jedyną możliwość doświadczenia wiary stwarzają realizowane w szkole formy duszpasterskie. Brak takich możliwości powodowałby pozbawienie nauki religii duchowych elementów oraz impulsów, skłaniających do wiary, czyniąc z niej suchy przekaz wiedzy<sup>8</sup>.

Szkolne duszpasterstwo stanowi też pewien pomost pomiędzy szkołą i parafią, która pozostaje wciąż podstawową religijną grupą odniesienia i głównym miejscem doświadczenia Kościoła. Celem szkolnego duszpasterstwa nie jest ograniczenie życia religijnego do szkoły, ale otwarcie młodego człowieka na wspólnotę Kościoła. Osoby prowadzące to duszpasterstwo powinny jasno wskazywać na ich związek z Kościołem oraz ściśle współpracować z parafią i z różnymi formami duszpasterstwa młodzieży. Stąd działalność ta ukazuje się jako konieczny element łączący szkołę ze wspólnotą parafialną i jej posługą duszpasterską, co w samym nauczaniu religii zostaje niekiedy zbyt mało zaakcentowane. Oprócz tego, za prowadzeniem szkolnego duszpasterstwa przemawiają zmiany organizacyjne

<sup>7</sup> R. Chałupniak, *Między katechezą i religioznawstwem. Nauczanie religii katolickiej w szkole publicznej w Niemczech w latach 1945–2000*, Opole 2005, s. 343.

<sup>8</sup> Por. P. Wehrle, *Seelsorge als Aufgabe im Bereich der Schule*, w: *Der Dienst für den Menschen in Theologie und Verkündigung*, hrsg. von R.M. Hübner, B. Mayer, E. Reiter, Regensburg 1981, s. 346.

systemu szkolnictwa. Wśród ważniejszych z nich można wymienić: tendencje do przedłużania czasu pobytu uczniów w szkole (*Ganztagschule*), trendy do destabilizacji i rozwiązywania grup nauczania i odniesienia, wzrastającą anonimowość w wielkich szkołach, a także pluralizm wartości, który utrudnia uczniom życiową orientację<sup>9</sup>.

Wymienione powody organizowania w szkole różnych form duszpasterstwa dla uczniów, a później także dla ich rodziców i nauczycieli, ukazywane są najczęściej w świetle ogólnej zasady duszpasterskiej, podkreślającej potrzebę obecności Kościoła właśnie tam, gdzie człowiek żyje, uczy się i pracuje<sup>10</sup>. Z pewnością takim miejscem jest także szkoła, w której uczniowie i nauczyciele spędzają znaczną część swojego życia, gdzie angażują swoje siły, rozwijają zdolności i wchodzi w różnorakie międzyludzkie relacje. Szkoła nie jest tylko zwykłym miejscem, w którym odbywa się nauczanie, ale jest też ważną przestrzenią życia, w której brak obecności Kościoła byłby dużym zaniedbaniem. Wydaje się także, że z wymienionych wyżej powodów obecność ta powinna wykraczać poza ramy nauczania religii czy szkolnej katechezy.

### NIEMIECKA KONCEPCJA POSŁUGI PASTORALNEJ W SZKOLE

Podstawowym dokumentem kościelnym, prezentującym główne założenia pastoralnej posługi Kościoła w niemieckiej szkole, jest wypowiedź Komisji Episkopatu Niemiec ds. Wychowania i Szkoły, zatytułowana *Schulpastoral – der Dienst der Kirche an den Menschen im Handlungsfeld Schule (Posługa pastoralna w szkole – służba Kościoła na rzecz ludzi w środowisku szkoły)*<sup>11</sup>. Dokument ten podaje uzasadnienie pastoralnej posługi w szkole (koncepcja), wskazuje na jej znaczenie, jak też podaje konkretne przykłady jej prowadzenia (realizacja), w odniesieniu do podstawowych funkcji urzeczywistniania się Kościoła.

Uzasadnienie prowadzenia duszpasterskiej działalności w szkole, zawarte we wspomnianym dokumencie, podobne jest w relacji do przedstawionych wyżej argumentów. Znaczenie szkoły dla dzieci i młodzieży, przemiany społeczno-kulturowe i ich wpływ na działalność szkoły oraz na dorastającego człowieka, a także postawy konsumpcyjne i wpływ mediów na wychowanie, podane są jako główne przyczyny, warunkujące kontekst duszpasterskiej działalności Kościoła w szkole (por. DKM 1.1). Działalność ta przeszła – począwszy od jej zainicjowania w latach sześćdziesiątych XX wieku – pewną drogę ewolucji. Początkowo odnosiła

<sup>9</sup> Por. tamże, s. 347.

<sup>10</sup> Por. G. Rüttiger, *Kirche engagiert sich in der Hauptschule über den Religionsunterricht hinaus: Schulpastoral, w: Einführung und Grundlegung zum Lehrplan Katholische Religionslehre an der Hauptschule*, hrsg. vom Katholischen Schulkommissariat in Bayern, München 1997, s. 124, 125.

<sup>11</sup> Pozostałe dokumenty odnoszące się częściowo także do tej problematyki zostały wymienione w przypisie 1.

się w zasadzie tylko do uczniów, co wyrażało też jej określenie jako „duszpasterstwo uczniów”. Stanowiło ono jakby dopełnienie szkolnego nauczania religii, czerpiąc impulsy duszpasterskie zarówno z treści przedmiotu, jak i z sytuacji egzystencjalnej uczniów. Pojawienie się w niektórych diecezjach niemieckich tzw. „duszpasterza szkoły” miało wpłynąć na powiązanie nauczania religii z duszpasterską działalnością Kościoła, szczególnie parafii i kościelnych organizacji oraz grup młodzieżowych. Z czasem zauważono, że duszpasterska obecność Kościoła w szkole nie może odnosić się tylko do uczniów, lecz jej podmiotem powinni stać się wszyscy, którzy tworzą wspólnotę szkolną, a zatem także rodzice, nauczyciele i personel szkoły<sup>12</sup>. Stąd na określenie tej formy kościelnej działalności zaczęto używać pojęcia „duszpasterstwo szkolne” (por. DKM 2.1).

Od końca lat osiemdziesiątych XX wieku obecność Kościoła w szkole określano mianem „posługa pastoralna” (*Schulpastoral*). Jakkolwiek terminy „duszpasterstwo” i „posługa pastoralna” (*Seelsorge* i *Pastoral*) są zazwyczaj używane zamiennie, to jednak można też wskazać na występujące pomiędzy nimi różnice. Pojęcie „posługa pastoralna” używane jest bardziej w połączeniu z podstawowym zadaniem Kościoła, jakim jest bycie znakiem zbawienia dla świata (por. KK 1). Zwraca ono uwagę na posłannictwo zbawcze Kościoła i chrześcijan w rzeczywistości ludzkiego życia, w każdym czasie i w każdym społeczeństwie. W odróżnieniu od tego termin „duszpasterstwo” może być rozumiany bardziej osobowo i wyrażać ustanowione w Bożym planie, wspierające i zbawcze relacje. W duszpasterstwie chodzi więc o działalność Kościoła, oferującą pojedynczemu człowiekowi lub całym grupom wsparcie i towarzyszenie im w różnych wydarzeniach czy kryzysach życiowych. W kontekście tych osobistych spotkań i relacji, podmiotem działań duszpasterskich nie są tylko duchowni, ale wszyscy chrześcijanie, którzy na podstawie życiowych doświadczeń, a nierzadko też i odpowiedniego przygotowania fachowego, posiadają właściwe sobie duszpasterskie kompetencje<sup>13</sup>. Określając duszpasterską obecność Kościoła w szkole jako „posługę pastoralną”, wzmiankowany dokument odwołuje się do odpowiedzialności i kompetencji duszpasterskich wszystkich chrześcijan, którzy tworzą szkołę, uznając ich zdolność do odpowiedniego kształtowania życia szkoły. Stąd kolejny etap rozwoju szkolnego duszpasterstwa, zawarty w koncepcji „pastoralnej posługi w szkole”, wyraża nie tylko objęcie nim wszystkich, którzy tworzą społeczność szkolną, ale uznaje także ich (jako chrześcijan) współodpowiedzialność za jego ukształtowanie i realizację (por. DKM 2.2).

Omawiany tu dokument Komisji Episkopatu Niemiec podejmuje także próbę dokładniejszego określenia tego, co rozumie pod pojęciem „pastoralna posługa w szkole”. Już w samym tytule określa ją jako „służbę na rzecz ludzi w środo-

<sup>12</sup> Por. S. Spindel, *Schulpastoral*, w: *Lexikon der Pastoral*, t. 2, hrsg. von K. Baumgartner, O. Scheuchenpflug, Freiburg – Basel – Wien 2002, kol. 1527.

<sup>13</sup> Por. J. Müller, *Pastoraltheologie. Ein Handbuch für Studium und Seelsorge*, Graz – Wien – Köln 1993, s. 15, 16.

wisku szkolnym”, dopowiadając w dalszej części, że jest ona także „diakonalną służbą na rzecz szkoły” (por. tamże), czy „służbą Kościoła wobec szkoły” (zob. BKR 1.3). Tak określona posługa pastoralna stawia sobie za cel przybliżenie doświadczenia zbawczej obecności chrześcijaństwa w środowisku szkolnym poprzez wzajemnie dzieloną wiarę. Ma ona dopomóc człowiekowi w rozumnym ukształtowaniu jego osobowości we wspólnocie z innymi oraz w podjęciu wpływającej z chrześcijańskiego przekonania odpowiedzialności za całokształt życia szkoły. W ten sposób chrześcijanie chcą przyczynić się do humanizacji stylu szkolnego życia.

Uzasadnienie słuszności pastoralnej działalności Kościoła w szkole oparte jest na dwóch podstawowych przesłankach: szkolno-pedagogicznej i teologicznej (por. DKM 2.3; 2.4). Pierwsza z nich odnosi się do zadań, jakie stawiane są wobec szkoły w obszarze kształtowania osobowości młodych ludzi. Proces ten dokonuje się także, a nawet przede wszystkim w rodzinie, oraz jest konfrontowany z różnymi orientacjami światopoglądowymi i koncepcjami życia w innych środowiskach. Pomocniczą rolę w kształtowaniu osobowości młodego człowieka ma niewątpliwie do wypełnienia także Kościół, który poprzez pastoralną obecność w szkole wpisuje się w całą jej działalność pedagogiczną. Druga przesłanka – teologiczna – odwołuje się do świadectwa wiary, jakie chrześcijanie powinni dawać w swoich środowiskach pracy i życia. Poprzez ich ewangeliczne zaangażowanie w budowanie coraz bardziej ludzkiego i solidarnego świata chrześcijanie w szkole pomagają młodemu człowiekowi w jego integralnym procesie rozwoju, mającym na celu także podjęcie odpowiedzialności za życie społeczne i polityczne. „Z perspektywy chrześcijańskiej, solidarność z pokrzywdzonymi jest wyrazem wspólnoty z Bogiem, która tworzy wśród ludzi kulturę miłości” (tamże, nr 2.4).

Główne cele działalności pastoralnej w szkole zostały w prezentowanym tu dokumencie określone w następujący sposób. Pierwszym z nich jest zaangażowanie na rzecz bardziej ludzkiej szkoły, czy humanizacji szkoły (*humane Schule* – zob. tamże, nr 3.1). Dokonuje się to najpierw poprzez promocję godności każdego człowieka, jako obrazu Boga, która w duszpasterstwie szkolnym nie tylko jest głoszona, ale może być także rzeczywiście doświadczona. Udział w humanizacji wszystkich wymiarów kształcenia i wychowania, nauczania, uczenia się i osiągnięć, jest drogą pastoralnej posługi Kościoła w szkole. Inny dokument kościelny dodaje, że posługa pastoralna w szkole ma przyczynić się do kształtowania atmosfery współpracy, która wskazuje na przyjaźń Boga wobec człowieka (por. BKR 1.3).

Pastoralna posługa w szkole dąży następnie do tego, aby pomóc zinterpretować podstawowe, ludzkie, codzienne doświadczenia w świetle chrześcijańskiej wiary. Na podstawie tych doświadczeń duszpasterstwo szkolne ma prowadzić do odkrycia chrześcijańskiej hierarchii wartości i pomóc w ukształtowaniu kierunku życiowej orientacji wpływającej z wiary. Powinno ono stworzyć w szkole pewną przestrzeń umożliwiającą doświadczenie wiary i życia, w której będzie

możliwe wspólnotowe i indywidualne przeżycie ludzkich i chrześcijańskich wartości – i to w sposób integralny, tzn. zarówno rozumowo, jak i uczuciowo oraz wolitywnie. W ten sposób niektórzy uczniowie, rodzice i nauczyciele będą mogli po raz pierwszy spotkać się z chrześcijańską Dobrą Nowiną, a inni doświadczyć na nowo wypływającej z wiary praktyki życia (por. DKM 3.1–3.3).

Posługa pastoralna w szkole nie jest jedynym sposobem na obecność Kościoła w tym środowisku. Podstawowym pozostaje nadal nauczanie religii, z którym inne inicjatywy duszpasterskie wchodzi w określone relacje, nie stanowiąc przy tym nowych form nauczania religii, ani jego zwykłego uzupełnienia. Nie do utrzymania jest także twierdzenie mówiące, że nauczanie religii ma przekazywać wiedzę o religii, a duszpasterstwo umożliwić jej doświadczenie. Samo bowiem nauczanie religii posiada pastoralny wymiar czy „pastoralną jakość” (*pastorale Qualität*). Poprzez wprowadzenie w chrześcijańskie przesłanie, jak też poprzez przekazywanie chrześcijańskiego obrazu świata i człowieka, nauczanie religii ukazuje treści, wyjaśnia i czyni bardziej zrozumiałym to, do czego odnosi się posługa pastoralna i co ją motywuje do podejmowania określonych inicjatyw. Dzięki temu stanowi ono jakby „zaczyn pastoralnej działalności w szkole” (*Ferment der Schulpastoral*). Ponadto posługa pastoralna tworzy pewien „pomost” pomiędzy nauczaniem religii, katechezą rodzinną, duszpasterstwem parafialnym czy innymi formami duszpasterstwa młodzieży, przy czym wymaga ona ścisłej kooperacji wszystkich środowisk, w których przekazywana jest wiara (por. KvZ 5.2). Szczególnie ważnym jest dla niej nawiązanie kontaktu ze wspólnotami kościelnymi, które stanowią uprzywilejowane miejsca świętowania wiary, życia nią i dawania jej świadectwa. Działalność ta wpisuje się zatem w całość pastoralnej misji Kościoła, pozostając w ścisłej współpracy z innymi środowiskami nauczania i życia wiarą (por. tamże, nr 3.4–4.1)<sup>14</sup>.

Podsumowanie tego, czym jest posługa pastoralna Kościoła w szkole, może stanowić ukazanie jej celów, jakie zostało zawarte w programie kształcenia „Kościelnego Ośrodka Studiów Zaocznych” w Würzburgu. Działalność ta została zdefiniowana w następujący sposób:

Posługa pastoralna – w całościowym i ogólnym rozumieniu – jest zadaniem wszystkich chrześcijan, którzy mają udział w życiu szkoły. Chce ona:

- przyczynić się do ożywienia i humanizacji życia szkoły;
- wziąć udział w kształtowaniu szkolnego życia i kultury szkolnej;
- wspierać proces komunikacji pomiędzy rodzicami, uczniami i nauczycielami;
- oferować pomoc i towarzyszenie na drogach osobistego rozwoju;
- uzdalniać do życia zgodnego z Ewangelią<sup>15</sup>.

<sup>14</sup> Inny dokument dodaje, że decydującą rolę w powodzeniu posługi pastoralnej w szkole odgrywają nauczyciele religii (zob. BKR 1.3).

<sup>15</sup> Cyt. za: U. Geissler, *Wachsen und wachsen lassen. Einblicke und Ausblicke in das Arbeitsfeld Schulpastoral*, w: *Meldezeichen. Der Dienst der Kirche in der Schule*, hrsg. von G. Putz, Würzburg 1999, s. 238, 239.



## REALIZACJA I ORGANIZACJA POSŁUGI PASTORALNEJ W SZKOLE

Przedstawiona wyżej koncepcja pastoralnej posługi Kościoła w szkole znajduje konkretną realizację, opartą na podstawowych funkcjach urzeczywistniania się Kościoła, do których omawiany dokument zalicza: *diakonię, martyrię, liturgię i koinonię*. Realizacja funkcji **diakonii** w pastoralnej posłudze Kościoła w szkole polega na okazaniu pomocy człowiekowi w zrozumieniu i przyjęciu zawartych w wierze chrześcijańskiej życiowych możliwości. Praktycznie może się to odbywać poprzez: konfrontację z sytuacjami życia ludzi będących w potrzebie, ofertę porad i pomocy, rozważenie aktualnych potrzeb i trosk szkoły, koła społeczne, różne formy partnerstwa, inicjatywy ekologiczne. **Martyria** z kolei kieruje wysiłki pastoralne w stronę świadectwa wiary, które stanowi nieodzowny element ewangelizacyjny, mogący stać się impulsem do jej rozwoju. Jako możliwości realizacji tej funkcji urzeczywistniania się Kościoła wymienia się między innymi: kręgi dyskusyjne dotyczące życiowych pytań, kręgi biblijne, wizyty w klasztorach, wspólnotach ekumenicznych, gazetkę szkolną, ekumeniczne i międzyreligijne spotkania, kontakty z kościelnymi grupami, organizacjami oraz z parafiami. Następnie liturgia, czyli wspólne świętowanie wiary i życia. Jest ona integralnym wydarzeniem, obejmującym poznawcze, emocjonalne i pragmatyczne elementy, kształtujące elementarne ludzkie i chrześcijańskie postawy. W duszpasterstwie szkolnym proponuje się: nabożeństwa, szkolne Msze św., nabożeństwa ekumeniczne, kręgi modlitewne, nabożeństwa pokutne, rekolekcje, pielgrzymki, szkolne miejsca ciszy i medytacji. Wreszcie **koinonia** stanowi w zasadzie owoc poprzednich funkcji urzeczywistniania się Kościoła. Jest ona cechą charakterystyczną każdej z nich i tworzy jakby klamrę, która je zespala (por. DKM 4.2; RvH 4).

Oprócz form duszpasterskich skierowanych do uczniów konieczne są także i takie inicjatywy, w które będą mogli zaangażować się rodzice i nauczyciele. Okazją do tego są różne uroczystości szkolne i klasowe, spotkania z rodzicami, udział nauczycieli i uczniów w przedsięwzięciach parafialnych, wspólne projekty duszpasterskie i socjalne (por. DKM 6.3). Szeroką ofertę propozycji pastoralnych, dotyczących szkolnego duszpasterstwa, można znaleźć na wielu stronach internetowych niemieckich diecezji. Tam również prezentowane są różne kursy kwalifikacyjne i doskonalące, a także seminaria tematyczne dla szkolnych duszpasterzy<sup>16</sup>.

Pozostałe wskazania dokumentu odnoszą się do odpowiedniego ukształtowania szkolnego duszpasterstwa w zależności od rodzaju szkoły i wieku uczniów. Związane jest to z poziomem rozwoju jego adresatów oraz z wydarzeniami kościelnymi, które przeżywają, jak np. przyjmowanie w odpowiednim wieku różnych

---

<sup>16</sup> Przykładowo można wymienić następujące strony internetowe niemieckich diecezji, na których znajdują się różne informacje i propozycje dotyczące pastoralnej posługi w szkole: [www.schulpastoral.de/](http://www.schulpastoral.de/); [www.kirche-im-bistum-aachen.de/](http://www.kirche-im-bistum-aachen.de/); [www.schulpastoral.drs.de/](http://www.schulpastoral.drs.de/); [www.erzbistum-muenchen.de/](http://www.erzbistum-muenchen.de/); [www.erzbistum-freiburg.de/](http://www.erzbistum-freiburg.de/); [www.bistum-regensburg.de/](http://www.bistum-regensburg.de/); [www.schulpastoral.bistum-wuerzburg.de/](http://www.schulpastoral.bistum-wuerzburg.de/); [www.bistum-eichstaett.de/](http://www.bistum-eichstaett.de/).

sakramentów (por. DKM 5.1–5.3). Ważnym jest także, aby osoby prowadzące tę działalność w szkole były do niej odpowiednio przygotowane i posiadały wymagane kompetencje. Muszą one mieć głęboką świadomość tego, że są posyłane przez Kościół, w którego imieniu wypełniają swoją misję. Niezmiernie ważna jest też ich stała, duchowa, pedagogiczna i teologiczna formacja. Osoby te nie są jednak jedynymi podmiotami pastoralnej działalności w szkole, ponieważ prezentowana tu koncepcja zakłada zaangażowanie w to dzieło zarówno chrześcijańskich rodziców, jak i nauczycieli, którym ich odpowiedzialność za apostołskie posłannictwo w szkole powinna być wciąż uświadamiana (por. tamże, nr 6.3).

Posługa pastoralna Kościoła w niemieckich szkołach uregulowana jest prawnie, co stwarza duszpasterzom szkolnym, którzy nie są nauczycielami religii, możliwości podejmowania różnych inicjatyw w ramach działalności szkoły<sup>17</sup>. W wielu niemieckich diecezjach utworzone zostały w kuriach biskupich oddzielne referaty odpowiedzialne za przygotowanie i formację szkolnych duszpasterzy oraz za koordynację tej działalności na płaszczyźnie regionalnej, diecezjalnej i międzydiecezjalnej. Duszpasterze szkolni są osobami (zazwyczaj świeckimi), które po odpowiednim przygotowaniu posyłani są przez biskupa miejsca do organizowania i koordynowania pastoralnej posługi w szkole, przy czym koszty tej działalności ponosi Kościół. Często są to tzw. asystenci czy referenci parafialni, którzy jedną część swojej posługi wypełniają w parafii, drugą zaś w szkole. W ten sposób można bardziej odnieść szkolne duszpasterstwo do życia parafialnego.

## POSŁUGA PASTORALNA KOŚCIOŁA W POLSKIEJ SZKOLE

Kościół w Polsce nie wypracował, jak dotąd, oryginalnej koncepcji posługi pastoralnej czy duszpasterstwa szkolnego<sup>18</sup>. Jakkolwiek w okresie przedwojennym prowadzono taką działalność, to jednak

w publikacjach i dokumentach tego okresu nie mówi się wprost o jakimś modelu duszpasterstwa szkolnego, a wskazuje się raczej na różnego rodzaju akcje duszpasterskie, takie jak: Msza św. szkolna, nabożeństwa szkolne, rekolekcje szkolne. W ramach duszpasterstwa szkolnego widziano też konieczność organizowania stowarzyszeń dziecięcych i młodzieżowych<sup>19</sup>.

<sup>17</sup> Por. Katholisches Kommissariat in Bayern, *Leitlinien für Schulpastoral an Hauptschulen*, München 28 IV 1998, nr 1.2.1. Wymienione są tutaj wszystkie dokumenty prawa oświatowego, na podstawie których prowadzone jest duszpasterstwo szkolne w Bawarii, jakkolwiek różne landy posiadają także własne uregulowania prawne.

<sup>18</sup> Taka koncepcja nie została opracowana nie tylko w dokumentach kościelnych, ale również w literaturze teologicznej. Wydany ostatnio *Leksykon teologii pastoralnej* (red. R. Kamiński, Lublin 2006) nie zawiera nawet hasła „duszpasterstwo szkolne”, choć dysponuje np. hasłem „duszpasterstwo lotniskowe”. Pewne, bardzo skromne wzmianki na temat omawianego zagadnienia można znaleźć jedynie w opracowaniach kilku innych haseł, dotyczących duszpasterstwa dzieci czy młodzieży (por. tamże, s. 230, 514).

<sup>19</sup> R. Czekalski, *Duszpasterstwo szkolne – czy wykorzystana szansa*, „Ateneum Kapłańskie” 142,3 (2004), s. 515.

W okresie powojennym, kiedy zakazano nauczania religii w szkole, zagadnienie to w zasadzie nie było poruszane. Jednak i po powrocie katechezy do szkół nie wypracowano – jak do tej pory – jakiejś całościowej jego koncepcji<sup>20</sup>. Nie oznacza to jednak, że problematyka ta nie jest podejmowana w różnych kościelnych dokumentach, dotyczących zwłaszcza szkolnej katechezy. Warto zatem podjąć pewną próbę, mającą na celu ukazanie ważniejszych kwestii, dotyczących analizowanego tu zagadnienia, odnosząc je do przedstawionej wcześniej koncepcji posługi pastoralnej Kościoła w Niemczech.

Pierwszą sprawą, która określa specyfikę polskiego kontekstu szkolnego duszpasterstwa jest ogólna sytuacja społeczno-kulturowa i religijna. Z pewnością procesy sekularyzacyjne polskiego społeczeństwa nie osiągnęły (jeszcze?) takiego stopnia, jaki można zauważyć w społeczeństwie niemieckim. Nie da się wprawdzie zaprzeczyć, że są one dostrzegalne i u nas, ale na obecnym etapie są z pewnością mniej odczuwalne, chociaż wciąż rosnące. Podobne wnioski można wyciągnąć, jeśli chodzi o udział katolików w życiu Kościoła, zwłaszcza w odniesieniu do uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii i nabożeństwach, czy przyjmowania sakramentów. Niemniej, zwłaszcza wśród młodszej części polskiego społeczeństwa, coraz wyraźniej dostrzega się osłabienie więzi z Kościołem i malejący udział w praktykach religijnych. Nie chodzi tutaj zresztą przede wszystkim o zwykłe „chodzenie do kościoła”, lecz bardziej o życiowe postawy, w których daje się zauważyć znaczną obojętność wobec spraw wiary i Kościoła. Taka sytuacja wymaga postawienia pytania choćby o współczesne miejsca religijnego doświadczenia. Skoro wielu młodych ludzi nie kształtuje życiowych postaw w rodzinie, ani we wspólnotach parafialnych, to może jedynym miejscem, które mogłoby to umożliwić pozostaje szkoła? Na pewno byłoby lepiej, żeby rodzina i parafia stawały się miejscami doświadczenia religijnego, ale czy wspomniane wcześniej procesy można zatrzymać? Oprócz tego, należałoby również zapytać, czy inicjatywy duszpasterskie w szkole nie oddalą jeszcze bardziej dzieci i młodzieży od życia parafialnego? Odpowiedzi na te pytania mogłyby pomóc w rozstrzygnięciu kwestii potrzeby i sensowności prowadzenia pastoralnej działalności w szkole, mającej na celu między innymi pomoc w doświadczeniu wiary.

Kolejną sprawą, która ukazuje specyfikę polskiego kontekstu, jest rozumienie szkolnej nauki religii czy katechezy.

W warunkach polskich, biorąc pod uwagę historyczne uwarunkowania oraz utwierdzoną przez ostatnie dziesięciolecia tradycję katechetyczną, należy szkolne nauczanie religii traktować jako część katechezy, tj. jako specyficzną formę katechezy<sup>21</sup>.

Dostrzegając specyfikę tej oryginalnej formy posługi słowa, jaką prowadzi Kościół w szkole, oraz uwzględniając zarówno jej szkolny kontekst, jak i potrzebę

<sup>20</sup> Por. tamże, s. 518.

<sup>21</sup> Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (DKP), Kraków 2001, nr 82.

realizacji ogólnych celów wychowawczych szkoły, Kościół w Polsce wyraźniej podkreśla jej katechetyczny charakter, który wyraża się w powiązaniu nauczania religii z wszystkimi działaniami katechetycznymi Kościoła i w realizowaniu w nim wszystkich funkcji katechezy (por. DKP 83). Jakkolwiek pojawia się przekonanie, że lekcje religii, „choć stwarzają szansę ewangelizacji, to jednak całkowicie jej nie wyczerpują”, niemniej jej duszpasterskie dopełnienie powinno mieć miejsce raczej w parafii<sup>22</sup>. Należy jednak stwierdzić, że szkolnemu nauczaniu religii, w większym stopniu niż w szkołach niemieckich, przypisywany jest wymiar katechetyczny, jak i duszpasterski, a także ewangelizacyjny<sup>23</sup>. Może z tego wynikać, że to, co postuluje niemiecka koncepcja posługi pastoralnej w szkole, jest w Polsce w dużej mierze do zrealizowania w ramach szkolnej katechezy. Jednak i tutaj rodzi się pytanie, czy rzeczywiście katecheza szkolna, prowadzona w formie szkolnych lekcji, jest w stanie podołać tym wszystkim zadaniom? Wydaje się, że jest to dosyć trudne, niekiedy wręcz niemożliwe.

Posługa katechetyczna w szkole, według wspomnianego dyrektorium, nie może ograniczyć się tylko do szkolnych lekcji. Już samo jej określenie jako „służby świadczonej polskiej szkole” (DKP 85) wskazuje na przypisywanie jej podobnego znaczenia, jakie ma posługa pastoralna w niemieckich szkołach. Można tutaj zauważyć też pewne elementy, zawarte w niemieckiej koncepcji szkolnego duszpasterstwa, odniesione jednak do realizacji posługi katechetycznej w szkole. Szkoła uznana została najpierw jako miejsce „pracy duszpasterskiej Kościoła” (tamże), a katecheci „powinni mieć świadomość, że poprzez swą posługę katechetyczną wykonywaną na terenie szkoły uczestniczą w realizacji planu duszpasterskiego parafii i diecezji” (tamże, nr 90), co wymaga niewątpliwie integracji i kooperacji szkolnych działań zarówno z parafialnymi, jak i diecezjalnymi inicjatywami duszpasterskimi. Następnie działalność katechetów szkolnych nie powinna ograniczać się tylko do uczniów, ale ma stanowić okazję także do indywidualnych kontaktów z rodzicami, które mają na celu „formację religijną samych rodziców” (tamże, nr 86). Poprzez obecność katechetów w szkole, zwłaszcza kapłanów i siostr zakonnych, otwierają się nowe możliwości także dla rozwijania duszpasterstwa nauczycieli.

Szczególnie duszpasterze zatrudnieni w szkole powinni chętnie podejmować dialog ze środowiskiem nauczycielskim, uczestniczyć w okresowych spotkaniach z rodzicami i w radach pedagogicznych oraz współorganizować uroczystości religijne i szkolne, a także pielgrzymki i wycieczki<sup>24</sup>.

Innym sposobem poszerzenia działalności katechetów w szkole, aczkolwiek niedostrzeganym przez dokumenty kościelne, jest możliwość prowadzenia przez

<sup>22</sup> Por. *Potrzeby i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III Tysiąclecia Chrześcijaństwa*, w: *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001, nr 51.

<sup>23</sup> Por. tamże, nr 84; *Szkoła i uniwersytet w życiu Kościoła i narodu*, w: *II Polski Synod...*, nr 38.

<sup>24</sup> *Szkoła i uniwersytet...*, nr 53 (por. DKP 85).

nich organizacji o charakterze społeczno-religijnym i ekumenicznym<sup>25</sup>. Nauczyciele religii mają także prawo do bezpłatnego korzystania z sal lekcyjnych po zajęciach szkolnych oraz do organizowania oddzielnych spotkań z rodzicami, poza wyznaczonymi przez szkołę ogólnymi zebraniem<sup>26</sup>. Uregulowania prawne, określające te możliwości, pozwalają na prowadzenie takich organizacji jak np. koła Caritas i grupy wolontariackie<sup>27</sup>, koła biblijne czy ogniska misyjne<sup>28</sup>. Z pewnością stanowią one przestrzeń realizacji wielu celów, jakie stawiane są przed duszpasterstwem szkolnym.

Charakterystyczną inicjatywą duszpasterską, jaka została wprowadzona wraz z powrotem nauczania religii do szkół, są rekolekcje wielkopostne dla dzieci i młodzieży, nazwane przez Kościół „rekolekcjami szkolnymi”. Forma tych rekolekcji została zapożyczona z okresu przedwojennego<sup>29</sup>. Podobnie jak dziś, tak i w tamtym czasie, organizowaniu rekolekcji sprzyjało uregulowanie prawa oświatowego, „pozwalające na korzystanie z trzech dni wolnych od zajęć szkolnych z przeznaczeniem na nauki rekolekcyjne, spowiedź i Komunię św.”<sup>30</sup>. Jakkolwiek pragnieniem strony kościelnej jest, aby w organizowanie i przeprowadzenie tych rekolekcji włączyli się także rodzice i nauczyciele (por. DKP 88), to jednak w praktyce bywa to trudne. Z jednej strony, na terenie wielu parafii nie ma szkół, co prowadzi w konsekwencji do tego, że rekolekcje łączy się raczej z parafią niż ze szkołą, z drugiej strony, państwowe uregulowania prawne, odnoszące się do rekolekcji, nie zawierają zapisów dotyczących zaangażowania nauczycieli w rekolekcje. Powszechnie znane są różne inne problemy, dotyczące rekolekcji, jak chociażby: absencja pewnej (niekiedy bardzo znacznej) części uczniów (zwłaszcza młodzieży), krótki czas trwania spotkań w kościele (z reguły od jednej do dwóch godzin dziennie, co w porównaniu z czasem normalnych zajęć szkolnych stawia często rodziców wobec problemu zapewnienia opieki dzieciom), trudności ze znalezieniem odpowiednich rekolekjonistów, różnorakie problemy organizacyjne i wychowawcze itp. Refleksje dotyczące tzw. rekolekcji szkolnych nie mogą

<sup>25</sup> Por. J. Szpet, *Vademecum katechety*, Poznań 2000, s. 80, 81. Autor przedstawia także uregulowania prawne, na podstawie których owa działalność może być prowadzona.

<sup>26</sup> Por. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej*, z dnia 14 IV 1992, w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych, z późniejszymi zmianami (Dz. U. Nr 67, poz. 753 z 1999 r., § 2.5 i 7.2).

<sup>27</sup> Por. J. Koral, *Szkolne Koła Caritas jako przykład wolontariatu młodzieży*, „Roczniki Naukowe Caritas” 5 (2001), s. 117–129.

<sup>28</sup> Ciekawe informacje na temat działalności szkolnych ognisk misyjnych można znaleźć na stronie internetowej „Świętowejciechowej Rodziny Misyjnej” ([www.srm.gniezno.opoka.org.pl](http://www.srm.gniezno.opoka.org.pl)).

<sup>29</sup> Jakkolwiek cennym wydaje się postulowane przez J. Zimnego uwzględnienie doświadczeń duszpasterstwa szkolnego z okresu międzywojennego, to jednak nie może ono polegać tylko na kopiowaniu jego form, których skuteczność w tamtym okresie nie powinna stanowić jedyne wyznacznika ich stosowania dzisiaj (por. J. Zimny, *Duszpasterstwo katechetyczne w szkołach średnich*, w: *Katecheza dziś*, red. tenże, Sandomierz 2002, s. 79, 80).

<sup>30</sup> Por. R. Czekański, *Duszpasterstwo...*, s. 517. Autor odwołuje się tutaj do rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, zatytułowanego *W sprawie rekolekcji dla młodzieży szkolnej* („Miesięcznik Pasterski Płocki” 34 (1939), s. 183).

niewątpliwie ograniczyć się tylko do kwestii organizacyjnych czy sposobów ich prowadzenia, ale pod dyskusję powinno się poddać sensowność samej formy tych rekolekcji. Warto tutaj zwrócić uwagę, że zbyt mocne złączenie rekolekcji ze szkołą, wpisanie ich niejako w cały system szkolnej edukacji, może powodować, że po zakończeniu szkoły zakończy się także uczestnictwo w rekolekcjach, gdyż nie będą one już tak związane z dalszą nauką czy pracą, choćby przez to, że nie będzie wolnych dni na ich odprawienie.

Oprócz duszpasterskich zadań, jakie powinny być realizowane przez katechetów, czy to w samym nauczaniu religii, czy w ramach ich pozalekcyjnej działalności w szkole, można znaleźć w polskim dyrektorium katechetycznym jedno odniesienie, które rozszerza jakby rozumienie duszpasterstwa szkolnego, poprzez wskazanie na zadania proboszcza, który nie naucza religii w szkole.

Proboszczowie winni dołożyć wszelkich starań, aby nieustannie pogłębiała i rozwijała się współpraca parafii i szkoły oraz by Dobra Nowina docierała bez przeszkód do wszystkich, którzy na terenie szkoły zechcą jej słuchać. Powinni też zadbać o dobry kontakt z radami pedagogicznymi, nie zaniedbując oczywiście takich zwyczajowych, ale i ważnych okazji, jak składanie wzajemnych życzeń z okazji świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy, udział w przygotowaniu inauguracji i zakończenia roku szkolnego oraz Dnia Edukacji Narodowej (DKP 85).

W polskich dokumentach kościelnych można też zauważyć troskę o to, aby posługa pastoralna w szkole przyczyniała się do kształtowania jej właściwego charakteru i nie była tylko zadaniem katechetów i duszpasterzy, ale żeby odpowiedzialność za nią w szerokim znaczeniu podjęli także chrześcijańscy nauczyciele.

Synod wzywa wszystkich katolików zaangażowanych w pracę na rzecz szkoły i instytucji edukacyjnych, aby wspierali formy zrzeszania się i współdziałania nauczycieli podejmowane w celu odnowy oblicza polskiej szkoły, zwłaszcza stowarzyszenia i grupy duszpasterskie służące pogłębieniu chrześcijańskiej odpowiedzialności nauczycieli za własne powołanie życiowe i pracę<sup>31</sup>.

Podsumowując, można stwierdzić, że jakkolwiek nie pojawia się w najnowszych polskich dokumentach kościelnych, dotyczących szkoły i katechezy, określenie „duszpasterstwo szkolne” czy „posługa pastoralna w szkole”, to jednak jej niektóre elementy rozpatrywane są w odniesieniu zwłaszcza do całościowej koncepcji posługi katechetycznej w szkole. Z jednej strony można to wytłumaczyć specyfiką uwarunkowań duszpasterskich w Polsce, jak i specyficzną koncepcją katechezy szkolnej, z drugiej jednak warto by się zastanowić, czy nie nadszedł już czas na przemyślenie tego zagadnienia i wyprowadzenie pastoralnych wniosków, które wspierałyby i pogłębiały posługę pastoralną Kościoła w polskiej szkole.

---

<sup>31</sup> *Szkola i uniwersytet...*, nr 50. Według wspomnianego wyżej polskiego dyrektorium katechetycznego, proboszcz powinien organizować spotkania także dla nauczycieli różnych typów szkół (por. nr 91).

## KILKA POSTULATÓW ODNOWY PASTORALNEJ POSŁUGI KOŚCIOŁA W POLSKIEJ SZKOLE

Niewłaściwą byłaby – jak się wydaje – postawa, która by podtrzymywała z jednej strony teorię, że niemiecka koncepcja posługi pastoralnej w szkole nie może w żadnym stopniu zainspirować i wzbogacić prowadzonej przez Kościół w Polsce działalności duszpasterskiej w szkole, z drugiej zaś przekonująca do tego, że wszystko, co zostało wypracowane u nas jest tak doskonałe, iż nie wymaga żadnych zmian. Oczywiście niemieckie doświadczenia wymagałyby krytycznej refleksji i adaptacji do polskich uwarunkowań, niemniej pewnym zaniedbaniem byłby chyba też brak podjęcia próby uczenia się od innych twórczego wykorzystania ich doświadczeń. Wydaje się zatem cenną rzeczą próba podjęcia w dalszej części niniejszego artykułu wysiłku, mającego na celu wskazanie na kilka postulatów pastoralnych, które mogłyby być pomocne w dalszym rozwoju analizowanej formy działalności Kościoła w Polsce. Określanie tylko pewnych propozycji jego realizacji, jakkolwiek pożyteczne, nie ukazuje jednak pewnej całościowej koncepcji, która dopiero konstytuuje podstawę do realizacji posługi pastoralnej w szkole<sup>32</sup>. Samo zwracanie uwagi na propozycje może prowadzić do pewnego rozproszenia i akcyjności, które w dłuższej perspektywie nie przyniosą oczekiwanych rezultatów i mogą przyczynić się do szybkiego „zmęczenia” taką działalnością.

Pierwszy z postulatów dotyczących szkolnego duszpasterstwa wskazywałby na potrzebę opracowania pewnej spójnej koncepcji, wizji posługi pastoralnej w szkole. Wizja zawiera w sobie siłę motywująca do podjęcia działań i pozwala na ich odpowiednie ukierunkowanie. Określone w niej podstawy i główne cele pozwalają na działanie integralne i koncepcyjne, które wpisane jest w całokształt pastoralnej posługi Kościoła. Wizja i opracowany na jej podstawie projekt umożliwiają koordynację różnych działań duszpasterskich i określają ich wzajemne relacje i powiązania. Odpowiednia wizja jest także pomocna w dokonaniu oceny i ewaluacji przebytej drogi oraz we wprowadzaniu koniecznych zmian. Pomoc w wypracowaniu wizji posługi pastoralnej może stanowić uwzględnienie niemieckiej koncepcji, która – opierając się na podstawach teologicznych i pedagogicznych – ukazuje ją w kontekście realizacji podstawowych funkcji urzeczywistniania się Kościoła, co zostało zaprezentowane już wcześniej.

Współczesna koncepcja posługi pastoralnej w szkole domaga się także integralnego rozumienia podmiotu tego duszpasterstwa. Zgodnie z założeniami niemieckiej koncepcji, a także ukazanymi wcześniej postulatami II Synodu Plenarnego, podmiotem duszpasterstwa w szkole nie mogą być tylko wyznaczeni kapłani, osoby zakonne czy świeccy. Każdy chrześcijanin, który w jakikolwiek

---

<sup>32</sup> Por. R. Czekalski, *Duszpasterstwo...*, s. 521–525. Autor przedstawia tu różne możliwości realizacji szkolnego duszpasterstwa, jednak nie ukazuje jego koncepcji.

sposób bierze udział w życiu szkoły, powołany jest do tego, aby podjąć duszpasterską odpowiedzialność za realizację misji Kościoła w szkole. Dokonuje się ona bowiem

czy to poprzez świadectwo życia tych, którzy uczą i kierują, czy przez apostołską działalność współuczniów, a wreszcie najbardziej przez posługę kapłanów i świeckich, którzy głoszą naukę zbawienia sposobem dostosowanym do wieku uczniów i okoliczności oraz użyczają pomocy duchowej przez odpowiednie poczynania stosownie do warunków spraw i czasów (DWCH 7).

Integralne rozumienie podmiotu duszpasterstwa szkolnego oznacza między innymi odejście od koncepcji organizowania „duszpasterstwa dla”, w celu tworzenia „duszpasterstwa z”. Nie chodzi tutaj bynajmniej tylko o nazewnictwo, ale o uznanie podmiotowości każdego uczestnika duszpasterskiego dialogu. W ten sposób duszpasterstwo będzie miało charakter bardziej osobowy, skierowany na autentyczne problemy tych, których dotyczy. Integralne rozumienie podmiotu szkolnego duszpasterstwa oznacza także, że powinno ono obejmować nie tylko uczniów, ale także rodziców, nauczycieli i wszystkie inne osoby, które biorą udział w życiu szkoły.

Koncepcja szkolnego duszpasterstwa powinna dalej zostać wpisana w całości kształt działań duszpasterskich – zarówno parafii jak i diecezji.

Trzeba, by Kościół partykularny w jednym programie duszpasterstwa wychowawczego zintegrował różne sektory i środowiska, służące wychowaniu chrześcijańskiemu młodzieży. Wszystkie te miejsca uzupełniają się wzajemnie, podczas gdy żadne z nich, potraktowane oddzielnie, nie może realizować w całości wychowania chrześcijańskiego<sup>33</sup>.

Duszpasterstwo szkolne ma prowadzić do jak najpełniejszego udziału w życiu Kościoła, przyczynić się do wzrostu wiary i kształtowania dojrzałych postaw chrześcijańskich, odpowiedzialności za siebie i innych, zdolności dokonywania właściwych wyborów oraz odpowiedniej postawy społecznej<sup>34</sup>. Doświadczenia Kościoła w Niemczech wskazują wyraźnie, że oddzielenie duszpasterstwa szkolnego od wspólnot kościelnych (zwłaszcza parafii) przynosi bardzo niekorzystne rezultaty. Ważne jest zatem, aby to, co dzieje się w tym zakresie w szkole, miało odniesienie do innych form duszpasterskich i było z nimi skorelowane. Szczególnie należałoby tutaj zwrócić uwagę na parafialne, regionalne czy diecezjalne inicjatywy duszpasterstwa dzieci i młodzieży. Szkolne duszpasterstwo nie może stanowić konkurencji dla nich, ale powinno do nich prowadzić. Podobnie odnosi się to do duszpasterstwa dzieci i młodzieży, którego propozycje powinny docierać do uczniów poprzez duszpasterstwo szkolne. Z tego też względu odpowiedzialność za diecezjalną koncepcję, program i korelację szkolnego duszpasterstwa, jak

<sup>33</sup> Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Città del Vaticano 1997, nr 278.

<sup>34</sup> Por. J. Zimny, *Duszpasterstwo...*, s. 91.



też za formację osób odpowiedzialnych za tego typu duszpasterstwo, spoczywa na odpowiednich referatach czy wydziałach kurialnych.

Jednak jedynym czy nawet głównym celem szkolnego duszpasterstwa nie może być wąsko pojęte dobro Kościoła, czy jakieś kościelne korzyści, jak choćby udział jak największej liczby uczniów w parafialnych nabożeństwach, co nie oznacza bynajmniej, że nie jest to także pewien dobry i pożądany jego rezultat. Posługa pastoralna w szkole powinna posiadać szczególny wymiar diakonalny, tzn. być bezinteresowną służbą świadczoną szkole i każdemu, kto do niej należy, zależnie od aktualnych potrzeb. Jak określały to niemieckie dokumenty kościelne, ma ona przede wszystkim przyczyniać się do humanizacji życia szkoły. Podobnie zatem jak cele szkolnej katechezy, tak i cele pastoralnej posługi muszą uwzględniać zarówno duszpasterskie cele Kościoła, jak i wychowawcze zadania szkoły. W obecnej sytuacji szkolnej w Polsce, zwłaszcza w gimnazjach, zagadnienie to wydaje się bardzo aktualne. Zbyt mało chyba przyczynia się prowadzone dziś duszpasterstwo szkolne do humanizacji życia szkoły czy do kształtowania w niej odpowiedniej atmosfery.

Następnym postulatem dla wypracowania koncepcji posługi pastoralnej w szkole jest właściwe określenie relacji pomiędzy duszpasterstwem szkolnym i szkolną katechezą. Niewłaściwym wydaje się być zarówno założenie, które mówi, że katecheza ma przekazywać wiedzę, a duszpasterstwo dawać doświadczenie wiary, jak i takie, które stwierdza, że całe duszpasterstwo szkolne można zrealizować w ramach szkolnej katechezy poprzez katechetów. Obydwie formy obecności Kościoła w szkole, czyli katechezę i duszpasterstwo, należałoby rozumieć na zasadzie rozróżnienia i komplementarności. Każda bowiem z nich posiada swoją specyfikę i obydwie dopełniają się wzajemnie. „Należy jednak podkreślić, że misja katechetyczna, czyli nauka religii w szkole i katecheza parafialna, w relacji do posługi duszpasterskiej Kościoła muszą pozostać autonomicznym zadaniem Kościoła”<sup>35</sup>.

Katecheza nie jest tym samym co duszpasterstwo, ale posiada niewątpliwie „wymiar duszpasterski” czy „pastoralną jakość” i stanowi, jak to już przedstawiono wcześniej, „zaczyn pastoralnej działalności w szkole”. Z tego powodu należy w duszpasterstwie szkolnym przypisać szczególne znaczenie katechetom. Choć słusznym jest stwierdzenie, że nie tylko na nich powinien spoczywać cały wysiłek animacji i koordynacji tego duszpasterstwa, to jednak bez ich udziału byłoby ono – przynajmniej w polskich uwarunkowaniach – nie do zrealizowania.

To od otwartości katechetów na innych nauczycieli i pracowników szkoły, od otwartości na szkolne cele i działania, od stałej obecności w szkole i zaangażowania w życie i pracę szkoły, od aktywności i czynnego udziału we wszystkim, czym żyje szkoła, zależy bardzo wiele. Jedynie poprzez *aktywne wpisywanie się* w życie i działalność szkoły oraz troskę o właściwe miejsce i aktywny udział w Radzie

---

<sup>35</sup> J. Przybyłowski, *Wyzwania pastoralne w dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego w Polsce*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, s. 136.

Pedagogicznej zależy także, na ile wypracujemy możliwości oddziaływania duszpasterskiego w szkole<sup>36</sup>.

Powyższe stwierdzenia dotyczące katechetów kierują analizowane tu zagadnienie na problem osób odpowiedzialnych za szkolne duszpasterstwo. Jak już wspomniano, każdy chrześcijanin, który ma udział w życiu szkoły, jest za nie odpowiedzialny. Niemniej wymaga ono odpowiedniej animacji, organizacji czy kierownictwa, za które muszą podjąć odpowiedzialność poszczególne osoby. Zbyt trudny, a w zasadzie nierealny w uwarunkowaniach polskich jest przedstawiony wcześniej model niemiecki, w którym Kościół, zgodnie z oświatowymi uregulowaniami prawnymi, kieruje do tej posługi odpowiednie osoby, które też przez stronę kościelną są wynagradzane. W dzisiejszej sytuacji prawnej i finansowej można by zaproponować następujące możliwe rozwiązania. W pierwszym z nich odpowiedzialność za posługę duszpasterską w szkole podejmują zatrudnieni w niej katecheci, wspierani przez miejscowego proboszcza. Mogliby oni być zwolnieni z niektórych zobowiązań wobec parafii (por. DKP 90)<sup>37</sup>, aby możliwym było większe ich zaangażowanie w posługę pastoralną w szkole. Drugie rozwiązanie byłoby możliwe tam, gdzie w szkołach katechizują kapłani czy osoby zakonne. Mogliby oni nauczać religii w wymiarze pół etatu, a drugie jakby „pół etatu” poświęcić na organizowanie i kierowanie szkolnym duszpasterstwem. Trzecie rozwiązanie opierałoby się o możliwość nawiązania współpracy szkoły z różnymi pozaszkolnymi organizacjami. W taką współpracę mogłaby zostać zaangażowana parafia, albo jakieś stowarzyszenie kościelne, które na tej zasadzie organizowałoby różne inicjatywy duszpasterskie w szkole. W tym wypadku zadanie koordynowania i kierowania duszpasterstwem szkolnym spoczywałoby albo na proboszczu, albo na przedstawicielach kościelnych organizacji. Oczywiście proponowane tu rozwiązania są tylko pewnymi przykładami i mogą też być ze sobą połączone. Ostatecznie jednak odpowiedzialność za realizowane w szkole, leżącej na terenie parafii, duszpasterstwo spoczywa na proboszczu.

Wskazanie osób odpowiedzialnych za animację i organizację szkolnego duszpasterstwa skłania do zwrócenia uwagi na potrzebę odpowiedniego ich przygotowania i formacji. Dotyczy to zarówno osób duchownych (w tym także proboszczów), jak i wiernych świeckich.

Musimy pamiętać, że każda działalność duszpasterska, a szczególnie działalność w ramach duszpasterstwa katechetycznego opiera się w swojej realizacji na osobach rzeczywiście uformowanych i przygotowanych. Narzędzia pracy nie mogą być naprawdę skuteczne, jeśli nie będą używane przez dobrze uformowanych katechetów<sup>38</sup>.

W wypracowaniu i realizacji konkretnych inicjatyw posługi pastoralnej w szkole powinno się uwzględnić jeszcze kilka ogólnych zasad. Pierwszą z nich

<sup>36</sup> R. Czekalski, *Duszpasterstwo...*, s. 525.

<sup>37</sup> Wydane przez Konferencję Episkopatu Polski dyktando określa zobowiązania katechetów do „nieodpłatnych świadczeń na rzecz parafii, która sprawuje pieczę nad szkołą” (nr 90). Zwolnienie ich z części tych zobowiązań na rzecz szkolnego duszpasterstwa umożliwiłoby im jego pełniejszą i bardziej dynamiczną realizację.

<sup>38</sup> J. Zimny, *Duszpasterstwo...*, s. 94.

jest fakultatywność czy dobrowolność udziału adresatów duszpasterstwa w różnych jego inicjatywach. Wszelkie formy jakiegokolwiek wymuszania udziału w nim, motywowane nawet najbardziej pobożnymi intencjami, nie przyniosą z pewnością oczekiwanych rezultatów. Następnie działania pastoralne powinny uwzględniać zasadę partycypacji i współodpowiedzialności wszystkich, których ono dotyczy i to zarówno w planowaniu poszczególnych inicjatyw, jak i w ich przeprowadzaniu. Przyczynia się to z pewnością do większej identyfikacji i zaangażowania w tę działalność i wymaga tworzenia odpowiednich możliwości i struktur partycypacji w niej. Oprócz tego należałoby uwzględnić dialogiczny i diakonalny charakter posługi pastoralnej, która ostatecznie powinna okazać się służbą wobec człowieka i szkoły<sup>39</sup>.

\* \* \*

Przed Kościołem w Polsce, który stara się odczytywać znaki czasu, także te dotyczące szkolnego duszpasterstwa, staje zadanie opracowania odnowionej wizji czy koncepcji posługi pastoralnej w szkole.

Trzeba z pokorą przyznać, iż nie dopracowaliśmy się jakiegoś modelu duszpasterstwa szkolnego, można mówić raczej o różnych formach duszpasterstwa szkolnego, które w większym lub mniejszym wymiarze zdomowały się w określonym środowisku szkolnym<sup>40</sup>.

Wydaje się jednak, że bez pewnej całościowej koncepcji wszelkie działania duszpasterskie czy różne formy szkolnego duszpasterstwa, jakkolwiek pożyteczne, nie będą znajdowały głębszych podstaw realizacji. Umiejętność ich organizowania i przeprowadzania nie jest bowiem tym samym, co świadomość ich prawdziwego znaczenia celu, jakiemu mają służyć, uzasadnienia ich słuszności i konieczności.

To fakt, iż zanim dojdzie do realizacji tego zamysłu – choć wciąż są podejmowane próby w wielu Kościołach lokalnych – należy pamiętać o konieczności wypracowania odpowiedniego modelu. Zauważa się wyraźny brak opracowań teoretycznych, które stanowią punkt wyjścia do przełożenia na codzienność<sup>41</sup>.

Jakkolwiek należy uwzględnić różnorodność kontekstów społeczno-kulturowych i religijnych, w jakich przychodzi prowadzić tę działalność w Polsce i w Niemczech, to jednak nie można nie zauważać pewnych ich podobieństw, które z czasem mogą się stać jeszcze większe.

---

<sup>39</sup> Por. F. Weidmann, *Schulseelsorge...*, s. 413, 414.

<sup>40</sup> R. Czekalski, *Duszpasterstwo...*, s. 526.

<sup>41</sup> J. Zimny, *Duszpasterstwo...*, s. 89.